

el breu epistolari entre Francesc Maspons i Pere Alsius amb motiu de l'edició de les *Tradicions del Vallès* (1876). Per últim, Àngel Vergés rescabala de l'oblit la figura del folklorista empordanés Agustí Burgas i Tomàs Vibot Railakari recupera del llegendari mallorquí el motiu de l'era esfondrada, amb dues rondalles emplaçades en indrets concrets de la geografia illenca. En conjunt, una cadència amena i afable de lectures acadèmiques no exemptes de rigor, tanmateix.

Com a únic aspecte de millora, potser escauria la inclusió d'un *abstract* tot just al començament de cada capítol o bé en una secció *ex professo* a tall d'epíleg. Aquest criteri, habitual en revistes científiques indexades, s'ha anat estenent darrerament també als volums monogràfics de forma generalitzada, fins al punt que tal absència sobta en l'actualitat. Si no ara, de cara a publicacions futures del GEE tocaria posar-hi fil a l'agulla, ja que la presència d'aquests resums serviria per agilitzar consultes i incrementaria el nombre d'accessos. Per acabar, la imatge de coberta és també mereixedora de comentari. A la portada del llibre trobem la il·lustració caricaturesca «Covid Mona Lisa», de Yaroslav Danylchenko, amb la icònica Gioconda de Da Vinci roblida de rotllos de paper higiènic i gel hidroalcohòlic, una estampa que poc o res té a veure amb el contingut d'aquest llibre miscel·lani, més enllà de la motivació intrínseca del format. El dibuix en si resulta, en qualsevol cas, una anècdota simpàtica.

BIBLIOGRAFIA

- ROMA (1981): Josefina Roma, *Miscelánea Folk-Lórica. Edició facsímil*, Barcelona: Olañeta.
- VALRIU (2011): Caterina Valriu, «El GEE: recerca, preservació i difusió de la literatura oral catalana», *Estudis Romànics*, 33, ps. 333-340.

Història de la literatura catalana (VII). Literatura contemporània (III). Del 1922 al 1959

PATRIZIO RIGOBON
 Università Ca' Foscari Venezia
 rigobon@unive.it

- D. A. (2021): Diversos autors, *Història de la literatura catalana*, vol. VII, Àlex Broch (dir.), *Literatura contemporània (III). Del 1922 al 1959*, Jordi Castellanos i Jordi Marrugat (dirs.), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino, Ajuntament de Barcelona.

Amb el penúltim volum,¹ la magna empresa dirigida per Àlex Broch i començada el 2013 amb el primer tom sobre l'edat mitjana, està a punt de concloure. En aquesta revista² s'han ressenyat tots els volums anteriors i moltes de les observacions fetes pels diferents estudiosos també s'escauen per a aquest. Tot i això, aquest, en la seva segona part («La literatura dels anys Quaranta i Cinquanta», ps. 393-675), tracta potser la part més complicada, i alhora més heroica, de la història la literatura catalana: el primer Franquisme. No es tracta d'una mitització que amb el temps trobarà també diferents —i fins i tot més indulgents— interpretacions. Es tracta, ni més ni menys, del moment en què la mateixa existència de la literatura (i de la llengua, *ça va sans dire*) va ser posada en perill. Situació de persecució i de quasi total cancel·lació, durant els anys 1939-1945, i de molt petites i aleatòries concessions de part de les autoritats involucrades (govern civil, censors etc.) en les dècades dels cinquanta i seixanta. I la foscor d'aquesta època es fa més forta si comparem aquest període amb l'anterior, del 1922 fins a la Guerra Civil (la primera part del nostre volum «La literatura dels anys Vint i Trenta», ps. 21-392) que, malgrat una altra dictadura, va ser marcada per moments esplèndids.³ Efectivament, com va escriure molt encertadament Joaquim Molas, el 1939 va ser «l'any límit» a partir del qual «la dialèctica de les lletres catalanes resulta d'una gran complexitat» (MOLAS 2009: 88-89). Es tracta doncs d'una època fonamental i heroica de la història literària catalana que el volum recull i estudia amb riquesa d'informació i amb els millors especialistes. He emprat l'adjectiu «heroic» perquè, en un context per cert molt diferent però a la vegada absolutament comparable, el fa servir Leonardo Romero Tobar quan escriu que en la literatura nacional: «no debe faltar un principio originario y una conclusión satisfactoria, un héroe protagonista y una red de dificultades antagónicas, un progreso del héroe a través de los conflictos y una habilidosa forma de sortearlos» (*apud* ROMERO TOBAR 2004: 75). L'heroï, en aquest cas, és la literatura catalana, plenament nacional, les seves nombroses personalitats i la societat que hi ha darrera, que han aconseguit sobreviure, a partir de l'any límit, a la «xarxa de dificultats» que normalment li van venir (i li venen) de la història i que no van faltar mai, ni falten ara mateix amb la recurrent «agudització dels atacs sempiterns a la cultura catalana per part de les forces cavernícoles» (BOU 2016: 236). Encara en ple Franquisme escrivia Joan Sales:

1. Després d'haver tancat aquesta ressenya ens vam assabentar que el director Àlex Broch ha anunciat, en una roda de premsa, que hi haurà també un novè volum.

2. *LLENGUA & LITERATURA* (Veronica Orazi: 27, 2017, ps. 103-106; Roger Friedlein: 28, 2018, ps. 130-134; Elisa Martí López: 31, 2021, ps. 116-120; Enric Iborra: 32, 2022, ps. 108-111).

3. Escriu Enric Bou: «El mig segle que va de 1892 fins 1939 és curull de somnis i projectes, però que restaren inacabats de manera violenta en acabar la guerra d'Espanya.» (BOU 2016: 236)

S'escriu per ser llegit, com es parla per ser escoltat. Si la literatura catalana pogués sobreviure a aquella «duríssima hivernada», fou gràcies a uns milers de lectors fidels: sense ells hauria resultat inútil l'abnegació dels autors i dels editors que no volguérem renunciar a una llengua mil·lenària i illustre que era la nostra (SALES 1966: 13)

Vegem ara el llibre per parts. Els límits temporals escollits del volum, sempre una mica arbitraris, estan en aquest cas plenament justificats: de la crisi del Noucentisme i la Dictadura de Primo de Rivera, al 1959, data més aviat simbòlica, quan mor Riba i comença el realisme històric (p. 18). Aquest any, subratlla també Margarida Casacuberta, «és un d'aquells anys cruïlla de la literatura catalana contemporània en què tot sembla possible» (p. 536), quan es poden publicar revistes (molt poques) en català tot establint un contacte directe i regular amb els lectors. Cal subratllar també que, per primer cop, l'àmbit contemporani té, dins el projecte editorial de la *Història* de Broch, una rellevància més gran que qualsevol altre període (quatre volums dels vuit totals), canviant així el patró que tradicionalment havia privilegiat l'edat mitjana. I representa també un reconeixement als estudis de literatura catalana contemporània que, en els darrers anys, s'han desenvolupat moltíssim a Catalunya, València, Mallorca i també a l'estranger. En la primera part (fins al 1939) i en la segona (fins el 1959), juntament a introduccions generals segons la clàssica divisió per gèneres (narrativa, poesia i teatre) s'han afegit capítols sobre el marc editorial de la literatura (diaris, revistes, llibres i premis) i, especialment, sobre la prosa de «no-ficció» o de reflexió que permet aprofundir altres aspectes de les obres de molts narradors, poetes i/o dramaturgs afegint-hi també figures cabdals que no encaixarien exactament en una història literària, com ara Joan Estelrich o Joan Crexells, i que podríem trobar més aviat en altres «històries» (de la filosofia, de la cultura, etc.), tot i la fluïdesa d'aquestes distincions retòriques. Hi ha després capítols (a vegades veritables monografies) sobre els autors més significatius (Riba, Foix, Pla, Sagarra, Espriu, Rodoreda, Villalonga, Calders). Nogensmenys altres escriptors i altres corrents, que no tenen apartat propi, gaudeixen d'un espai satisfactori: J. Oliver, F. Trabal i l'Escola de Sabadell, J. Sarsanedas, J. Sales i la novel·la catòlica, X. Benguerel, Blai Bonet, etc. I s'estudien també, i profusament, poètiques oposades, com ara la de J. Puig i Ferrater i molts d'altres. El mateix passa en l'àmbit poètic amb una amplitud d'horitzons i d'aproximacions ideològiques molt lloable. En aquest sentit, alguns contribuïdors del llibre hi insisteixen, passa amb l'adjectiu «catòlic», tant pel que afecta a la poesia («poesia de tesi catòlica», p. 495), com la narrativa («literatura-novel·la catòlica», p. 560, etc.). Crec que hauria estat més adient l'ús de l'adjectiu «cristiana», i tal vegada «religiosa», en lloc de «catòlica». És veritat que moltíssims autors encaixen perfectament dins la més estricta confessionalitat («poesia capellanesca», que en deia Riba, p. 196), però la inquietud d'altres va potser més enllà d'aquesta confessionalitat. Escriu J. Sales, tot introduint la seva traducció de l'obra *El Crist de nou crucificat*: «En un moment més avançat Kazantzaki [...]

inventa un cristianisme personal molt estrany, aberrant diríem» (SALES 1966 : 11). I, dins l'evolució de l'escriptor grec, Sales interpreta que amb *El Crist de nou crucificat* l'autor arriba al cristianisme «per damunt de les miserables divisions que han fet els homes» (SALES 1966: 12). I sabem com ho eren d'importants per a Sales escriptors com ara Kazantzakis o com Dostoievski. Pel que fa el tractament de la poesia, és l'època sobretot del postsimbolisme, de la col·lectivitat abans que l'individualisme poètic. Aquest aspecte està molt ben tractat per Jordi Marrugat en tots els capítols referents a poesia i poètiques catalanes del segle XX. Versos i obres que es nodreixen també de traduccions. I traductors foren la majoria dels intel·lectuals estudiats, un altre punt que aquest volum subratlla en moltes pàgines. I s'ha de pensar no només en les traduccions de la col·lecció Bernat Metge, empresa cabdal del Noucentisme, sinó en les traduccions dels grans clàssics europeus fetes per C. Riba, J. M. de Sagarra, J. Crexells, J. V. Foix, C. A. Jordana, X. Benguerel, E. Martínez Ferrando, M. T. Vernet, C. Capdevila, J. Estelrich, J. Puig i Ferrater, A. Nin, i un llarguíssim etcètera que inclou la majoria dels escriptors catalans de la primera meitat del segle passat, fins i tot J. Pla. Molt sovint els escriptors traduïts esdevenien models a seguir (p. 51).

He pogut notar que nombrosos capítols es fonamenten també en un buidatge temàtic de moltes revistes (ps. 167, 192, 206, etc.). L'«Arxiu de Revistes Catalanes Antigues», amb la seva possibilitat de recerca en línia a text complet, és una eina bàsica, sobretot per a la literatura catalana contemporània, i pot eixamplar enormement el coneixement de cada autor, escola, corrent etc. amb materials fins i tot desconeguts. Tot sabem que significa fullejar anys i anys de revistes i diaris, a vegades sense localitzar res o sense poder «veure» res. Crec que la qualitat i les novetats d'aquest volum es deuen també a aquestes potents tecnologies de consulta que alguns autors del volum van fer servir. Un altre aspecte que cal subratllar és que s'han inclòs escriptors en llengua catalana de fora del Principat (València, Illes Balears i Rosselló, aquest darrer no gaire desenvolupat) tot estudiant llurs peculiaritats i trets privatis (o comuns) pel que fa el teatre (a càrrec d'Enric Gallén en aquest cas) i pel que fa els altres gèneres i sobretot la poesia. Els ja esmentats períodes de «cancel·lació» de la literatura i de la llengua catalana (i no tan sols d'això, evidentment), els anys entre 1939 i 1945 especialment, amb la resistència cultural de l'exili exterior i interior, es poden llegir en aquest volum VII també com un metarelat del desig de llibertat que els escriptors catalans han defensat mitjançant l'ús literari de la llengua prohibida i les obres censurades (fins i tot, algunes vegades, els escriptors catalans més afectes al règim).

Ara alguns petitíssims defectes que qualsevol obra d'aquest abast pot presentar i que es podran fàcilment esmenar: a la bibliografia citada (ps. 683-723) caldria donar més relleu tipogràfic al nom dels autors, perquè sovint, sobretot quan hi ha autors amb un llarg elenc de llibres o articles, no és fàcil localitzar quan comença la llista de l'autor successiu; a vegades s'ha citat el crític Xavier Pla com a «X. Pla» (ps. 296, 300), i les referències es troben a la bibliografia citada, o bé com a «Pla Barbero» (p. 557), que no es troba (i són evidentment la mateixa persona) a la

bibliografia. La inflació és un element fonamental de l'economia, però també de la literatura a l'hora d'entendre avui la quantitat d'un premi d'ahir, concretament el premi Crexells, «dotat amb 5000 pessetes (l'equivalent a uns 30 euros)» (p. 45). Si s'ofereix l'equivalència en euros sembla que el premi Crexells fos dotat ahir (finals anys vint) amb l'equivalent de 30 euros d'avui. Detalls nimis, com es pot veure, fàcilment esmenables.

Aquesta és doncs una obra que suggereixo llegir com una novel·la, des de la primera pàgina a la darrera, i no tan sols consultar com sovint passa amb llibres d'aquesta mena. El lector hi podrà trobar no solament notícies sobre escriptors, poètiques i històries, o sigui sobre literatura, sinó també sobre moltes altres coses que en són la més perfecta conseqüència.

BIBLIOGRAFIA

- BOU (2016): Enric Bou, «Història i crítica: la literatura catalana vista de lluny», dins N. De Benedetto i E. Bou, *Novecento e dintorni. Grilli in Catalogna*, Venezia: Edizioni Ca' Foscari, ps. 231-248.
- MOLAS (2009): Joaquim Molas, «1939, any límit de la literatura catalana», dins E. Bou (dir.), *Panorama crític de la literatura catalana. Vol. VI: Segle XX. De la postguerra a l'actualitat*, Barcelona: Vicens Vives, ps. 88-89.
- ROMERO TOBAR (2004): Leonardo Romero Tobar, *Historia literaria/historia de la literatura*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza.
- SALES (1966): Joan Sales, «Advertiment del traductor a la quarta edició», dins Nikos Kazantzaki, *El Crist de nou crucificat*, Barcelona: Club Editor.

Martí i Pol, Oliver & Benet i Jornet, Formosa: teatre, poesia i relacions personals en la Catalunya dels seixanta i setanta

JORDI MARRUGAT

Universitat de Barcelona

jordimarrugat@ub.edu

1. CANADELL (2020): Roger Canadell (ed.), *Et devia una carta. Correspondència Miquel Martí i Pol - Joan Oliver*, Vic: Eumo.
2. BENET I JORNET & FORMOSA (2020): Josep Maria Benet i Jornet i Feliu Formosa, *Tots aquests anys. Epistolari (1972-1980)*, Joaquim Armengol, Enric Gallén i Esteve Miralles (ed.), Enric Gallén (pròleg), Valls: Quaderns de la Font del Cargol.